

Ірина Крикніцька,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови,

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

<http://orcid.org/0000-0003-3143-8956>

м. Київ, Україна

Когнітивна обробка комплексної візуальної метафори: підхід теорії концептуальної інтеграції

Cognitive processing of a complex visual metaphor: a conceptual integration theory approach

Анотація. Аналіз візуальних метафор з погляду когнітивної методології становить важливий і дискусійний напрямок у сучасній когнітивній лінгвістиці. У статті досліджуються зв'язок між способом зображення доменів візуальної метафори і її когнітивною обробкою у концептуальній мережі інтеграції. Мета статті полягає у розробці алгоритму аналізу комплексної візуальної метафори у ракурсі Теорії Концептуальної Інтеграції з огляду на зв'язок між візуальними та концептуально інтегрованими структурами. У цьому контексті увагу приділено виявленню типу візуальної метафори як метафори-ідентифікації зважаючи на спосіб і ступень візуалізації її доменів, а також типу концептуальної мережі як одно діапазонної, що визначає спосіб когнітивної обробки метафори. Аналізуються процеси концептуальної інтеграції в кожній з двох метафор, що складають комплексну метафору-диптих, а саме метафор ЕГО (его-світогляд) – це ТРИКУТНИК і ЕКО (еко-світогляд) – це КОЛО. Визначаються елементи і відношення у фреймах, що структурують вхідні простори ТРИКУТНИК і КОЛО і постачаються у бленд для заповнення структур фреймів ЕГО і ЕКО. Розглядається, у який спосіб елементи для мапувань маркуються особливостями візуалізації геометричних фігур і їх вмісту, а також ґрунтуються на асоційованих з геометричними фігурами символічних значеннях. Проаналізовано елементи родового простору, що включають орієнтаційні образ-схеми і конвенційну концептуальну метафору Підконтрольність / Підвладність – Низ. У комплексній метафорі визначені вітальні відношення Ідентичності (одна Планета Земля) і Дисаналогії (візуалізація Землі різними формами, конфігураціями і вмістом), що поєднують вхідні ментальні простори. Обґрунтовано концептуальні процеси, що відбуваються у інтегративному бленді комплексної метафори на етапах його композиції, завершення і розвитку. Перспективою подальших досліджень вбачаємо розробку інтегративної методики аналізу візуальної метафори, що поєднує

здобутки теорії релевантності, теорії концептуальної інтеграції і теорії концептуальної метафори.

Ключові слова: комплексна візуальна метафора, Теорія Концептуальної Інтеграції, однодіапазонна концептуальна мережа, інтегративний бленд.

Summary. *Analysis of visual metaphors from the perspective of cognitive methodology represents an important and debated direction in contemporary cognitive linguistics. The article explores the connections between the way of depicting domains in visual metaphor and its cognitive processing within a single-scope conceptual blending network. The aim of the article is to propose an algorithm for analyzing complex visual metaphors from the perspective of Conceptual Integration Theory, focusing on the relationship between visual and conceptually integrated structures. In this context, attention is paid to identifying the type of visual metaphor as an identification based on the manner and degree of visualizing its domains, as well as the type of conceptual network as single-scope, determining the way the metaphor is cognitively processed. Processes of conceptual integration are analyzed within each of the two metaphors constituting a complex diptych metaphor, namely the EGO (ego-worldview) – TRIANGLE and ECO (eco-worldview) – CIRCLE metaphors. Elements and relationships within the frames that structure the input spaces of TRIANGLE and CIRCLE are identified and blended to fill the frame structures of EGO and ECO. The article examines how elements for mappings are marked by the visualization specifics of geometric shapes and their content, grounded in associated symbolic meanings. The study also analyzes elements of the generic space, including orientational image-schemas and the conventional conceptual metaphor BEING SUBJECT TO CONTROL is DOWN. In the complex metaphor, vital relations of Identity (one Planet Earth) and Disanalogy (visualization of Earth in different forms, configurations, and contents) are identified, linking input mental spaces. Conceptual processes occurring in the integrative blend of the complex metaphor at its composition, completion, and development stages are justified. Future research prospects include the development of an integrative methodology for analyzing visual metaphor that combines the achievements of Relevance Theory, Conceptual Integration Theory, and Conceptual Metaphor Theory.*

Key words: complex visual metaphor, Conceptual Integration Theory, single-scope conceptual network, integrative blend.

Вступ. Застосування дослідницьких інструментів Теорії Концептуальної Інтеграції (далі – ТКИ) до аналізу візуальних метафор залишається актуальним, але дискусійним питанням у сучасній когнітивній лінгвістиці. Такий стан речей зумовлений специфікою когнітивної обробки візуальних метафоричних образів, що може бути ускладнена низкою чинників: відсутністю візуалізації одного з доменів, зокрема, у метафорах-ідентифікаціях [13, с. 77–79], невідповідністю між вхідними концептуальними просторами і візуалізованими доменами метафори, кореляцією візуалізованого домена або його деталей одночасно з різними вхідними ментальними просторами,

частотним переважанням відмінностей між зображеними доменами над подібностями поміж ними, що має своїм наслідком поширеність у візуальних метафорах свого роду «семантичної аномалії» [12, с. 5], суттєво ускладнюючи процес їх когнітивної обробки.

Для аналізу візуальних метафор важливо враховувати, що в таких метафорах подібності та відмінності в першу чергу існують між двома візуальними об'єктами, і лише в другу чергу, через інтерпретацію таких об'єктів, виявляється подібне і відмінне між двома концептами, пов'язаними з візуальними об'єктами.

Зважаючи на вищезазначене, дослідження візуальних метафор з використанням когнітивної методології є досить новим і недостатньо висвітленим напрямом сучасної когнітивної лінгвістики і когнітивної прагматики. Зокрема, візуальні і мультимодальні метафори аналізувалися з точки зору Теорії Концептуальної Метафори [1; 4], в тому числі у її розширеній і модифікованій версії, запропонованій З. Ковечешем [7].

Нечисленні праці присвячені розробці механізму когнітивної обробки візуальних метафоричних образів на основі дослідницьких інструментів Теорії Релевантності, включаючи ад хок концепти, ад хок ознаки, емерджентні властивості метафори тощо [5; 8; 11; 14]. Зокрема, пояснювальні інструменти Теорії релевантності застосовуються у алгоритмі обробки візуальної метафори у моделі концептуального завантаження (conceptual upload model) Франсіско Юса, де характеристики візуально-концептуального інтерфейсу – першого етапу обробки метафори – визначають напрямки коригування концептуальної інформації під час другої, фази інтерпретації, яку дослідник йменує інференційною [15, с. 147–172].

Втім, найоптимальнішою для аналізу візуальних метафор є, на наш погляд, модель, запропонована Теорією Концептуальної Інтеграції. По-перше, алгоритм аналізу у ракурсі ТКЦ дозволяє працювати з кількома ментальними просторами, у тому числі з більш ніж двома вхідними просторами, що нерідко має місце у візуальних метафорах завдяки численним візуальним деталям, що можуть активувати розвиток додаткових несподіваних смислів і асоційованих з ним суб-метафор. По-друге, динамічне формування сенсу у концептуальній інтеграційній мережі, із «заповненням» відсутніх елементів через процес ментальної інтеграції, відповідає самій природі візуального сприйняття.

Аналізові візуальної метафори в ракурсі Теорії Концептуальної Інтеграції присвячені нечисленні зарубіжні і вітчизняні праці [6; 9; 10], у яких здійснюється спроба дослідити механізми міжпросторових переносів (cross-space mappings) у концептуальних мережах

з урахуванням способу візуалізації доменів і деталей зображених метафоричних образів.

Водночас, когнітивна обробка візуальних метафор на основі теорії концептуального блендінгу залишається недостатньо дослідженим аспектом у сучасній когнітивній лінгвістиці, в тому числі з огляду на взаємозв'язок такої обробки і типу візуальної метафори, а також типу концептуальної мережі, відповідно до якого здійснюється концептуальна інтеграція візуально маркованих ментальних просторів.

Постановка завдання. Мета статті – запропонувати алгоритм аналізу комплексної візуальної метафори у ракурсі Теорії Концептуальної Інтеграції з огляду на зв'язок між візуальними та концептуально інтегрованими структурами.

Мета статті уточняється у низці завдань: 1) Визначити тип метафори з огляду на спосіб і ступень візуалізації доменів; 2) Виявити тип концептуальної мережі, що визначає спосіб когнітивної обробки візуальної метафори; 3) Послідовно дослідити процеси концептуальної інтеграції в кожній з метафор, що складають комплексний метафоричний образ; 4) Проаналізувати особливості інтегративного бленду комплексної метафори на етапах його композиції, завершення і розвитку.

Методологія та методи дослідження. Для вирішення завдань дослідження використовується метод аналізу на основі Теорії Концептуальної Інтеграції [2; 3]. Серед складових ТКІ стаття використовує такі:

1) Набір ментальних просторів, що утворюють концептуальну мережу інтеграції, який включає: два або більше ввідних просторів (input spaces), що надають структуру елементів для інтеграції; родовий простір (generic space), що містить спільні для ввідних просторів абстрактні структури, які забезпечують міжпросторовий зв'язок; змішаний простір (blended space), у якому відображаються вибрані елементи з кожного вхідного простору, що утворюють у мапуваннях нові структури знань, яких не було у вхідних доменах.

2) Механізм міжпросторових переносів (cross-space mappings), у межах якого діють зв'язки відповідності (matching and counterpart connections) і вибірккові проєкції (selective projection).

3) Концептуальні процеси: композиції, завершення, розробки / елаборації бленду.

4) Типи концептуальних мереж: проста, дзеркальна, одно просторова / одно діапазонна (англ. single-scope), дводіапазонна (англ. double-scope) і багато діапазонна (multiplescope).

Виклад основного матеріалу дослідження. Представлене візуальне зображення є за своєю композицією зображенням-дипти-

хом, що інтегрує два метафоричних образи, які об'єднані спільною темою, але ґрунтуються на двох протилежних концептах, що візуалізовано на рис. 1.

Рис. 1. Візуальна метафора Еко-не-Его

Джерело: <https://www.redbubble.com/i/art-print/Eco-not-Ego-by-Soll-E/40825977.1G4ZT>

У першій метафорі вхідними просторами є Коло та Екологічний світогляд, позначений аббревіатурою ECO, у другій – Трикутник і Егоцентричний світогляд, маркований словом EGO. З точки зору візуалізації ментальних просторів обидві метафори є метафорами-ідентифікаціями, оскільки лише один з доменів кожної метафори зображений візуально, а саме джерельний або домінантний простір у вигляді геометричної фігури, в той час як другий домен (цільовий) позначений вербально. У свою чергу, візуалізовані простори зображені як контейнерні метафори: змістом контейнерів – кола і трикутника є різноманітність живих організмів на планеті Земля, зображених у різних конфігураціях.

За типом концептуальної мережі обидві метафори є одно просторовими / одно діапазонними, у яких ввідні простори мають різну фреймову структуру, але домінантним для інтеграції є лише один фрейм, елементи якого відображаються у бленді і у другому просторі (недомінантному або цільовому), повністю зберігаючи топологію зв'язків. Домінантні фрейми структурують ввідні простори, пов'язані з двома різними геометричними фігурами. Відповідно, у бленді і у ввідні простори ECO і EGO мапуються елементи, пов'язані

як з ознаками, в тому числі конотативними і символічними, кола і трикутника, так і з особливостями їх візуалізації.

У першій метафорі Его – це Трикутник в бленді відображаються відношення, насамперед пов'язані з візуалізацією геометричної фігури. Так, розташування людини-чоловіка на вершині трикутника, що відображає положення верхньої вертикалі, проектується в суміші як домінуюча позиція людини, що підпорядковує собі усі види і форми життя на планеті, вибудовуючи з ними вертикальні, тобто владні відносини.

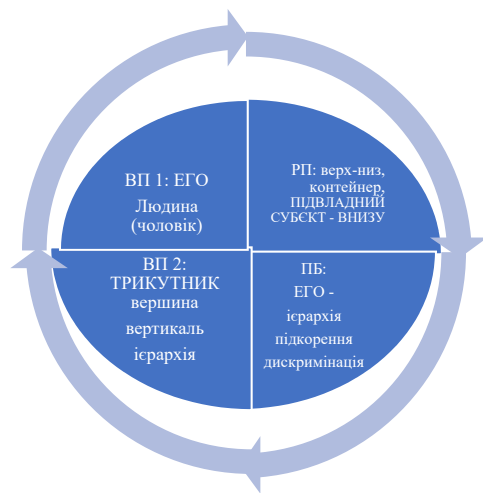
В цьому зв'язку, позиція людини як вершини трикутника відображується у бленді як відношення Вертикаль – Ієрархія, що залучає орієнтаційну когнітивну імідж-схему «верх-низ», а також конвенційну концептуальну метафору БУТИ ПІДКОНТРОЛЬНИМ / ПІДВДАНИМ СУБ'ЄКТОМ – БУТИ УНИЗУ (BEING SUBJECT TO CONTROL is DOWN). Імідж-схеми «верх-низ» і «контейнеру» структурують, разом з зазначеною метафорою «загального рівня», родовий простір ознак, спільних для ввідних просторів ЕГО і ТРИКУТНИК, в чотирьох просторовій ментальній моделі метафори.

Відношення ієрархії, домінування і підпорядкування стосуються не лише інших біологічних видів, але й людини, іншої за статтю, оскільки жінка на рисунку не розташована на горизонталі з чоловіком, а займає у вмісті трикутника другий рівень ієрархії разом з морськими ссавцями. Мапування у бленд відношень ієрархії і вертикалі підтримуються конотативними значеннями, асоційованими з фігурою трикутника. Так, у різних культурах ця геометрична фігура символізує саме домінуючий чоловічий принцип.

Вибіркові проекції із домінантного простору ТРИКУТНИК відображуються у бленд і заповнюють структуру фрейму ЕГО такими мапуваннями: Его – це домінування, Его – це підпорядкування, Его – це ієрархія, Его – це дискримінація всіх біологічних видів, включаючи людину-жінку.

Особливості концептуальної інтеграції в одно діапазонній мережі метафори ЕГО – ТРИКУТНИК проілюстровані рисунком 2. Використані нотаційні позначення включають такі аббревіатури, як: ВП1 і ВП2 – відповідно, Вхідні Простори 1 і 2; РП – Родовий Простір; ПБ – Простір Бленду.

Друга метафора у зображенні-диптиху, а саме ЕКО – це КОЛО, за типом концептуальної мережі також є одно діапазонною, оскільки у суміш відображуються відносини і елементи структури домінантного фрейму, що організує ввідний простір КОЛО. Такі елементи пов'язані як з інтерпретацією геометричної форми кола і особливостей його візуалізації, так із когнітивною обробкою асоційованих з

**Рис. 2. Концептуальна інтеграція в одно діапазонній мережі:
метафора ЕГО – ТРИКУТНИК**

колом додаткових символічних значень, що здійснюється на етапі розвитку бленду.

Коло відображає сферу, всі точки якої рівновіддалені від центру, таким чином візуально кодуючи значення рівності та рівних прав усіх форм і видів життя, що населяють планету Земля. Ці значення проєктуються в суміш, заповнюючи структуру цільового входу ЕКО. Крім того, геометрична форма кола є асоційованою з такими додатковими символічними значеннями, як цілісність, єдність та гармонія. При мапуванні на структуру фрейму ЕКО вибрані елементи утворюють відображення, такі як: Еко – рівність форм життя, Еко – рівні права всіх живих організмів, Еко – цілісність, Еко – єдність, Еко – гармонія.

Специфіка концептуальної інтеграції в одно діапазонній мережі метафори ЕКО – КОЛО проілюстрована рисунком 3.

Оскільки візуальне зображення є складною метафорою-диптихом, що поєднує два метафоричних образи, його подальша когнітивна обробка здійснюється у напрямку утворення нових структур на основі співвіднесення мапувань, отриманих у блендах двох метафор. Ментальні простори ЕКО і ЕГО об'єднані вітальним відношенням Ідентичності (одна Планета Земля, але з різною конфігурацією і взаємозв'язками форм життя). Водночас, завдяки особливостям візуалізації доменів, представлених геометричними фігурами, і залученню додаткових асоціативно-символічних значень актуалізується

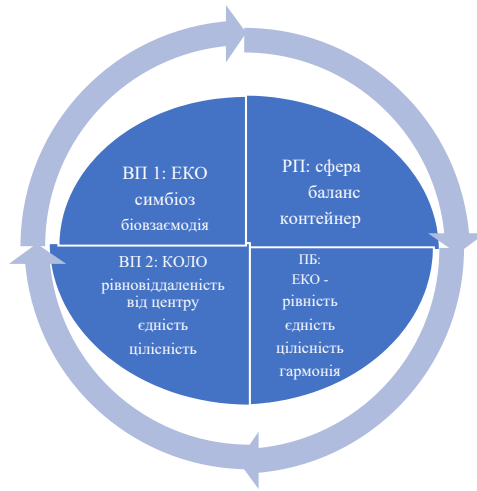

Рис. 3. Концептуальна інтеграція в одно діапазонній мережі: метафора ЕКО – КОЛО

вітальне відношення Дисаналогії (Disanalogy), що дозволяє концептуалізувати реципієнті ментальні простори ЕКО і ЕГО у комплексі протилежних елементів і відносин.

Нейтралізація концептуальної опозиції здійснюється на етапі Композиції інтегративного бленду комплексної метафори, з появою у ньому таких нових структур, як: Его – це руйнування гармонії, Его – це заперечення єдності і цілісності форм життя, Его – нерівність. На етапі Завершення когнітивної обробки у бленд комплексної метафори можуть залучатися додаткові конотації і асоціації, пов'язані з ввідним простором ТРИКУТНИК як неприродної форми для круглої планети Земля.

Розвиток або елаборація бленду інтегрованої метафори здійснюється як концептуалізація егоцентричного світогляду як неприродного типу стосунків між формами життя на планеті Земля (круглої планети), який порушує гармонію та взаємозв'язок. Подальший динамічний розвиток бленда з його розробкою у сценарій можливий на основі вітальних причинно-наслідкових зв'язків та схеми орієнтації вертикальний – горизонтальний. Гармонія, єдність і рівність відновлюються, якщо его-підхід до Землі замінити еко-світоглядом, із позбавленням людини місця на вершині вертикалі і її переміщенням у коло взаємодії і взаємо-єдності з іншими формами життя.

Отже, виведення значення комплексної метафори і її складників в однодіапазонній мережі концептуальної інтеграції є ускладненим

через необхідність когнітивної обробки, поряд з візуалізованими деталями, асоціативних і символічних зв'язків, закодованих геометричними формами і особливостями їх візуалізації.

Висновки з дослідження. На основі проведеного аналізу комплексної візуальної метафори доходимо наступних висновків. За способом візуалізації проаналізоване метафоричне зображення є складною візуальною метафорою, що інтегрує дві метафори-ідентифікації, у яких один із доменів маркований візуально, а другий – текстуально.

За типом концептуальної мережі обидві метафори є одно діапазонними, оскільки домінантним для концептуальної інтеграції є в них лише фрейм одного вхідного ментального простору, елементи якого відображаються у бленді і заповнюють структуру фрейму другого вхідного простору. Домінантні фрейми включають елементи і відношення, що пов'язані з вхідними просторами ТРИКУТНИК і КОЛО та базуються як на особливостях візуалізації фігур і їх вмісту, так і на асоційованих з цими геометричними фігурами символічних значень. Ментальні простори, що надають структури для заповнення елементами, включають ЕГО (его-світогляд) і ЕКО (еко-світогляд). Вибіркові проекції із домінантного простору ТРИКУТНИК відображаються у бленді такими мапуваннями: Его – це домінування, Его – це підпорядкування, Его – це ієрархія, Его – це дискримінація. Родовий простір концептуальної мережі метафори включає орієнтаційну образ-схему «верх-низ» і конвенційну концептуальну метафору Підконтрольність / Підвладність – Низ (положення Внизу). Елементи фрейму Коло утворюють у бленді такі мапування, як: Еко – рівність форм життя, Еко – рівні права, Еко – цілісність, Еко – єдність, Еко – гармонія.

У комплексній метафорі ментальні простори ЕКО і ЕГО об'єднані вітальним відношенням Ідентичності (одна Планета Земля) і Дисаналогії (візуалізація різними формами і конфігураціями) елементів і відносин. На етапі Композиції інтегративного бленду у змішаному просторі відображаються такі мапування, як: Его – це руйнування гармонії, Его – це заперечення єдності і цілісності форм життя, Его – нерівність. На етапі Завершення бленд залучає асоціативне знання щодо того, що коло є природною, а трикутник – неприродною формою для планети Земля. Елаборація бленду здійснюється як сценарій заміни его-підходу еко-світоглядом, із позбавленням людини місця на вершині вертикалі і її переміщенням у коло взаємодії, гармонії і рівності з іншими формами життя.

ЖИТЕПАТҮПА

1. Bort-Mir L., Bolognesi M. Reliability in the identification of metaphors in (filmic) multimodal communication. *Multimodal Communication*, Vol. 11, Issue 3, 2022. P. 187–201.
2. Fauconnier G. Generalized integration networks. In V. Evans & S. Pourcel (eds.). *New Directions in Cognitive Linguistics*, 2009. P. 147–160.
3. Fauconnier G. & Turner M. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books, 2002. 464 p.
4. Forceville Ch. Identifying and Interpreting Visual and Multimodal Metaphor in Commercials and Feature Films. *Metaphor and Symbol*, Vol. 39, Issue 1, 2024. P. 40–54.
5. Forceville Ch. *Visual and Multimodal Communication: Applying the Relevance Principle*. New York: Oxford Academic, 2020. 288 p.
6. Joy A., Sherry Jr, J. F., Deschenes J. Conceptual blending in advertising. *Journal of business research*, Vol. 62, Issue 1, 2009. P. 39–49.
7. Kövecses Z. Visual metaphor in extended conceptual metaphor theory. In R. Benczes, V. Szelid (eds.). *Visual Metaphors*, 2022. P. 15–32.
8. Kravchenko N., Prokopchuk M., Muntian O., Zvereva M., & Kozachuk A. Visual metaphor analysis: a relevance theory approach. *Amazonia Investiga*, 13(80), 2024. P. 233–241.
9. Kravchenko N., Shanaieva-Tsymbal L. Multimodal Ukrainian Brand Narrative: Semiotics, Structure, Archetypes. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series "Philological Sciences"*, Vol. 2, Issue 26/2, 2023. P. 27–44.
10. Kravchenko N., Yudenko O. Visual metaphor in commercial ad: effectiveness or failure? *Cognition, Communication, Discourse*, Vol. 23, Issue 4, 2021. P. 62–71.
11. Lagerwerf L., Van Mulken M., Lagerwerf J.B. Conceptual similarity and visual metaphor: effects on viewing times, appreciation, and recall. *Frontiers in Communication*, Vol. 8, 2023. P. 1–13.
12. MacCormac E.R. *A Cognitive Theory of Metaphor*. Cambridge MIT Press, 1985. 254 p.
13. Peterson M. O. Aspects of visual metaphor: An operational typology of visual rhetoric for research in advertising. *International Journal of Advertising: The Review of Marketing Communications*, Vol. 38, Issue 1, 2019. P. 67–96.
14. Yus F. Finding relevance in smartphone advertising. *Internet Pragmatics*, Vol. 6, Issue. 1, 2023. P. 1–41.
15. Yus F. Visual metaphor versus verbal metaphor: A unified account. In C. Forceville, E. Uriós-Aparisi (eds.). *Multimodal Metaphor*. Berlin, New York: De Gruyter Mouton, 2019. P. 147–172.